

УДК 323.281:94(477)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.05>Р. Марценюк, канд. іст. наук, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НЕВІДОМИЙ ЛАТИСЬКИЙ СЛІД У РЕПРЕСОВАНІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ІСТОРІЇ: А.А. НЕБІЙ (1899–1937)

На підставі матеріалів ГДА СБУ проаналізовано життєвий і творчий шлях старшого наукового співробітника Інституту економіки АН УРСР, латиша Анса (Ганса) Андрійовича Небія (1899–1937). Матеріали архівної справи, як і постать досліджуваного, уведено до наукового обігу вперше. Це не лише дозволить доповнити біографічну складову академічної науки в Україні, але й укаже на широту репресій радянської тоталітарної системи.

Ключові слова: А.А. Небій, Інститут червоних професорів, ВУАМЛІН, Інститут економіки АН УРСР, репресії.

Репресії, що розгорнулися у другій половині 1930-х рр. у СРСР, не оминули і сфери академічної науки, а Українська РСР не стала винятком. Було звинувачено у шпигунстві, зраді державних інтересів, контрреволюції та інших злочинах, що передбачали тодішні радянські кримінальні кодекси, тисячі видатних науковців, геній яких міг би прислужитися краще, ніж бути знехтуваним системою. Щоправда, у жорна репресій потрапляли і ті, хто самовіддано служив системі. Така доля спіткала Анса (Ганса) Андрійовича Небія (1899–1937), латиша, старшого наукового співробітника Інституту економіки АН УРСР. Цілком імовірно, що його прізвище могло б загубитися посеред десятків тисяч справ репресованих, що нині зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ (далі – ГДА СБУ), якби не наближення сторіччя НАН України, а відтак цілком аргументований науковий пошук забутого. Беззаперечно, це і збагатить персоналісну академічну базу, і стане ще однією сторінкою в об'єктивному історичному минулому Академії наук. Таким чином, до історично-біографічної спадщини НАН України повертається ім'я, загублене донедавна у стосах архівних документів ГДА СБУ і зовсім невисвітлене в історіографії.

Вихолощення національних кадрів в академічному середовищі радянської України кінця 1920–1930-х рр. виглядає як цілком спланований захід, що мав на меті перетворити тодішню Всеукраїнську академію наук (далі – ВУАН) у безлику територіальну наукову структуру, поступово обмежуючи та ліквідовуючи її автономне начало. Першого масштабного цькування академія зазнала в 1929–1931 рр. у зв'язку із так званою справою "Спілки визволення України", а також іншими груповими справами, за якими було звинувачено не лише наукових співробітників. Радянська каральна система безжально віддавала під суд й академіків, керівників наукових інституцій, науковців зі світовими іменами, як от математик В. Кравчук, що його розробками скористалися американські вчені при проектуванні перших комп'ютерів, і, для прикладу, звичайних працівників академічних майстерень. Усіх їх об'єднувало одне – звинувачення в антирадянській пропаганді і контрреволюційній діяльності.

Особливої гостроти репресії в академічному середовищі набули в часи так званого "Великого терору" (1937–1938). Однак за кілька років до цього, у 1934 р. столицю УСРР переводять із Харкова до Києва, а отже, переїжджають й усі урядові структури. Винятком не стала і ВУАМЛІН – Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів, заснована в 1931 р. на противагу існуючій у Києві ВУАН [1]. У складі ВУАМЛІН до Києва переїжджає і її співробітник, завідувач відділом теоретичної економіки, редактор видавничого органу асоціації "Під марксо-ленінським прапором" – Анс (Ганс) Андрійович Небій.

Від часу переїзду столиці до Києва, ВУАН зазнає дедалі більшого тиску з боку влади, аж поки в лютому 1936 р. її не було повністю ліквідовано й утворено АН УСРР–УРСР – контрольовану наукову структуру,

відмінну від решти лише територіальною ознакою. У червні того ж року до АН УСРР, відповідно до постанови ЦК КП(б)У, було долучено і ВУАМЛІН як "Відділ суспільних наук". Через місяць, 27 липня 1936 р., рішенням Президії АН УСРР № 25 на базі Інституту економіки ВУАМЛІН та Інституту сільськогосподарської економіки Народного комісаріату землеробства УСРР було створено Аграрно-економічний інститут АН УСРР. Рішенням Президії АН УСРР від 13 грудня 1936 р. № 41, його було перейменовано в Інститут економіки АН УСРР [2].

Саме у цих структурах і довелося працювати А.А. Небію, аж поки за доносом у лютому 1937 р. його не було виключено з лав партії та звільнено, а у квітні того ж року й арештовано. Маховик репресій, запущений у 1934 р. за ініціативою Й. Сталіна, ЦВК і РНК СРСР, уміщувався в постанові "Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік" у 1937–1938 рр. і вже працював на повну – прискорене слідство, зізнання арештованого, сфабриковані свідчення, вирок "трійки" – все. Відмінність могла бути лише у вирокі – перша категорія (розстріл) чи друга (заслання до виправно-трудових таборів). Дуже часто за тими, хто підпадав покаранню за першою категорією, залишався лише запис у так званому розстрільному списку із зазначенням відповідної кримінальної статті, якщо "щастило" – окрема справа.

У біографічному дослідженні А.А. Небія "пощастило" – збереглася окрема справа, яку в 1952 р. було виокремлено зі спільної справи № 267337 "Контрреволюційна право-лівацька" терористична організація на Україні". Справа складалася із 18 томів, де том 10 і був присвячений розвінчуванню "злочинної діяльності" латисько-українського економіста. Підставою для виокремлення тоді стало те, що справа була оформлена самостійно, з окремим обвинувальним вирокі і рішенням.

Нині всі матеріали слідства, звинувачення, покази свідків, протоколи засідань, вирок, рішення, документи щодо реабілітації тощо формують справу № 32420 "Слідча справа № 123 контрреволюційної "право-лівацької" терористичної організації на Україні за звинуваченням Небія Анса Андрійовича" [3].

Тож, А.А. Небія звинувачували за ст. 54-8 (передбачала відповідальність за "контрреволюційну діяльність", "зраду батьківщини". Уведена до Кримінального кодексу УСРР у 1927 р. та зазнала редакційних змін від 20.07.1934) та ст. 54-11 (участь у контрреволюційній організації тощо) Кримінального кодексу УСРР. Час від арешту 3 квітня до виконання вироку – 13 липня 1937 р. – підсудний провів у тюремному підвалі на вул. Короленка, 33 (нині – Володимирська). Саме ці дати і визначили хронологічні межі справи.

Знайомство із радянською каральною системою почалося для А.А. Небія із рішення Бюро Сталінського райкому КП(б)У в м. Києві від 13 січня 1937 р. про виключення із партії і, як наслідок – звільнення з інституту. Не погоджуючись ні з виключенням із партії, ні зі

звільненням із АН УРСР, 28 лютого цього ж року він звертається до партколегії комісії партійного контролю при ЦК КП(б)У по Київській обл. із проханням сприяти у врегулюванні цієї справи. Своє звернення [3, арк. 7–33] він уміщує на 27 друк. арк. та вказує адресу для відповіді – Москва, Плющиха 37, кв. 17. Саме там проживала його родина, дружина та донька – вони залишилися проживати у Москві.

У зверненні А.А. Небій намагається виправдати себе в очах вищого партійного керівництва, а тому детально описує свою діяльність як члена ВКП(б) із 1919 р. і характеризує себе як "відданого справі комуніста". Будь-які закиди, що лунали на засіданні партгрупи Інституту економіки АН УРСР він відкидав, вважаючи неправдивими звинувачення у "лівацтві", "троцькізмі", а також "спільній контрреволюційній діяльності" з раніше арештованими співробітниками ВУАМЛІН. Натомість наводив аргументи на свою користь. Так, зі звернення стає відомо, що А.А. Небій прибув у розпорядження ЦК КП(б)У для роботи у ВУАМЛІН у вересні 1934 р. відповідно до постанови Оргбюро ЦК ВКП(б), як такий, що закінчив Економічний інститут червоної професури. Разом з ним у ВУАМЛІН та Інститут червоної професури (далі – ІЧП) прибуло ще 25 осіб. Ось, як він сам згадував про це: *"Прибувши на Україну, я був призначений штатним науковим співробітником, а з початку 1935 р. – завідувачем теоретичною секцією Інституту економіки і цю посаду займав до вересня 1936 р. – моменту переходу Інституту економіки в Академію наук УРСР, внаслідок ліквідації УАМЛІН."*

... Отримавши вказівки ще в Культпропі ЦК ВКП(б), що я в числі інших направляюсь на Україну, де особливо засмічений ворожими елементами теоретичний фронт, я звернув насамперед увагу на політичне обличчя співробітників Інституту Економіки і, зокрема, директора Інституту ШАХАР, який одночасно був вченим секретарем і членом Президії УАМЛІН і був єдиним представником старого керівництва УАМЛІН [3, арк. 10–11]. Далі, описуючи власну боротьбу з "націоналістичними елементами" у ВУАМЛІН, зазначав, що саме завдяки йому було ліквідовано "контрреволюційний заклот" у ВУАМЛІН та згодом заарештовано дев'ять співробітників, серед яких уже згаданий Г.В. Шахар, а також М.Г. Гуревич, завідувач культпропом Харківського обкому партії.

Про розгул репресій у середовищі ВУАМЛІН у ті роки свідчать і такі цифри, що були наведені уже самим А.А. Небієм, а саме – із 40 осіб, що у вересні 1934 р. складали колектив Інституту економіки, на початку 1935 р. залишилися лише 3 особи. Загалом же до середини 1935 р. зі старого складу ВУАМЛІН було усунуто 90 % працівників. Ці й інші "викриття" так званих "троцькістів" і "контрреволюціонерів" А.А. Небій приписував і собі. На місце репресованих співробітників ВУАМЛІН було направлено десятки нових співробітників із Москви, які "...мали дати новий правдивий продукт, справді більшовицький" [3, арк. 22].

Згадує в цьому листі, який певно є найбільшим свідченням його наукової діяльності, і свою працю в редколегіях тодішніх друкованих видань ВУАМЛІН та Інституту економіки АН УРСР–УРСР. У лютому-липні 1936 р. він працював заступником відповідального редактора журналу "Під марксо-ленінським прапором". Редактором журналу був О.П. Дзеніс, президент ВУАМЛІН, а членами редколегії: З.А. Ашрафян, заввідділом агітації та пропаганди лєнінізму ЦК КП(б)У, А.Х. Сараджев, директор Інституту філософії, Н.М. Войтинський, директор Інституту історії, Л.А. Гіттєль, директор Інституту червоних професорів і Т.С. Постоловська, секретар

парткому ВУАМЛІН. Згодом майже всі будуть арештовані НКВС, а А.А. Небій даватиме проти них свідчення, як врешті і вони супроти нього. Так, у звинувачувальному висновку у справі А.Х. Сараджєва йдеться, що саме він завербував А.А. Небія до згаданої контрреволюційної організації [4, с. 28]. "Науково вижити" у той час і вчасно не кохнувшись з "генеральною лінією" партії було архіскладним завданням. Для прикладу, в одному з номерів журналу було розміщено статтю М.М. Кіллєрога, історика, відповідального редактора журналу "Більшовик України" (орган ЦК КП(б)У), секретаря парткому АН УРСР, яка була присвячена німецько-польській окупації України. Стаття мала стати частиною підручника з історії України, що його мав видати колектив Інституту історії ВУАМЛІН. Її обговорювали на колективних зібраннях, читали відповідні посадовці із ЦК КП(б)У, спеціально редагували і директор Інституту історії Н.М. Войтинський, і відповідальний редактор журналу О.П. Дзеніс, але стаття таки була визнана ворожою радянській науковій ідеології, у її змісті було віднайдене "троцькістські положення". Особливо часто це відбувалося, коли та чи інша особа підпала під статус "ворога народу", а отже відповідальність несли і ті, хто вчасно не міг цього розгледіти. Урешті, й у працях "відданого справі партії" А.А. Небія, "уважні критики" відшукали "низку положень троцькістського характеру" і навіть звинуватили у "свідомому протягуванні у своїх роботах троцькістської контрабанди" [3, арк. 22]. У цьому ж зверненні до партбюро А.А. Небій, намагаючись виправдатися, зазначав: *"Якою є справа по суті? Я маю усього 22 друковані роботи, з них 11 написані та опубліковані на Україні в 1935 і 1936 рр. в журналах "Під марксо-ленінським прапором", "Більшовик України" і "Партробітник України". Усі мої роботи, зокрема 11 робіт, написаних на Україні, були предметом спеціального обговорення цілого колективу наукових співробітників Ін-та економіки Академії Наук УРСР, у зв'язку з тим, що постало питання про мою партійність. І що ж виявилось? Тільки в ТРЬОХ працях (із 22) товариші виявили те, що вони назвали окремими троцькістськими положеннями. ... Очевидно, партарупа, і разом з нею, Сталінський райком вважають, що принципово не можна писати ні про що без розвінчування троцькізму, а так як Небій наважився написати дві статті без розвінчування троцькізму, то він нібито не бореться з ним"* [3, арк. 22–27]. У цьому контексті йшлося про три праці А.А. Небія. Дві присвячені стаханівському руху і були надруковані у "Під марксо-ленінським прапором", № 5 за 1935 р. та № 2 за 1936 р., де він в одній статті не до кінця зачитував вислів Сталіна та сприйняв рух "зачатки майбутнього культурного технічного росту робітничого класу", а не сьогодення, а у другій – при порівнянні заробітної плати у робітників, критикував вияви "зрівнялівки". Третьою виявилася брошура "400.000 кіловат", видана в 1934 р. в Москві, де автор не наважився критикувати троцькізм. Насправді, така критика навряд чи була науково-фаховою, а радше способом усунути "ненадійного товариша". Закидали А.А. Небію і недостатнє керівництво семінаром асистентів. Однак усі його запевнення в боротьбі із класовим ворогом, які він проводив ще як співробітник ВНК/ОДПУ в 1919–1927 рр., каяття за здійсненні помилки і запевнення у щирому бажанні їх виправити та спокутувати подальшою відданою роботою, уже не мали сенсу.

28 березня 1937 р., за підписом оперуповноваженого IV відділу УДБ НКВС УРСР В.Т. Гречихина, було видано постанову про арешт Небія Ганса Андрійовича, якого звинувачували за статтями 54-8 та 54-11 КК УРСР "...у тому, що Небій є активним учасником право-

лівацької терористичної організації" і має бути затриманий та утримуватися під наглядом у тюремному підвалі НКВС УРСР [3, арк. 2]. 3 квітня відповідними органами НКВС було видано ордер на арешт А.А. Небія, термін дії якого була одна доба. Та співробітники НКВС з'являються за адресою підозрюваного у Києві по вул. Пирогівська 2, кв. 85, лише 4 квітня. З його слів заповнюють анкету арештованого, проводять особистий та обшук помешкання, після чого складають протоколи. З анкети ми дізнаємося і решту біографічних відомостей. Тож Небій Анс Андрійович народився 15 січня 1899 р. у м. Гольдинген (зараз м. Кулдига, Латвія), професор-економіст; на момент арешту безробітний. Однак до 15 січня 1937 р. – професор Інституту червоної професури, старший науковий співробітник Інституту економіки АН УРСР. Походив із родини службовців. Закінчив Московський університет й Економічний інститут червоної професури у Москві. Член ВКП(б) з 1919 р., однак 13 січня 1937 р. виключений із її лав. Перебував у запасі військ НКВС. За національністю – латиш, підданий – СРСР. Членами його сім'ї були дружина Аліна Микитівна Небій, яка проживала в Москві на його утриманні, та чотирнадцятилітня донька Людмила.

При обшуку у квартирі було виявлено брошуру Бухаріна "Про закономірність", 32 номери журналу "Під марксо-ленінським прапором", 7 номерів "Більшовика України", а також 23 книги, серед яких "Теорія додаткової вартості" та "Комуністичний університет імені Зинов'єва" [3, арк. 4–5 зв.]. Знайдена література лише служила підставою до висуненого раніше звинувачення.

Перший допит А.А. Небія було влаштовано невдовзі після арешту, а саме 6 квітня. Слідчого цікавили його зв'язки з уже арештованими у цій справі співробітниками ВУАМЛІН, зокрема професором філософії А.Х. Сараджевим. Однак арештований заперечував будь-які звинувачення [3, арк. 7–8].

З наступного допиту, 7 квітня, ми також дізнаємося, що А.А. Небій до революції працював у рахунково-технічній сфері, а з революцією втрапив до господарського відділу ВНК–ОДПУ, а вже звідти, як сумлінний чекіст, був "направлений отримувати вищу освіту". Серед нагород, отриманих під час служби в каральних органах, він отримав лише грамоту на 10-ту річницю органів НК–ГПУ [3, арк. 10].

Ми не знаємо, чи підозрюваного ще допитували, це не відображено у матеріалах справи, але через місяць на стіл слідчого лягло зізнання А.А. Небія у співпраці з уже згаданим А.Х. Сараджевим та членство у "право-лівацькій контрреволюційній організації". Що стало тому причиною – залишається лише здогадуватися. Тож, як наслідок, далі один за одним слідували допити, що підтверджували так потрібні співробітникам НКВС відомості. Маховик репресій, який набрав шалених обертів саме у другій половині 1930-х рр., вимагав усе нових і нових жертв, а втриматися під щоразу новими "вітрилами" ідеологічної політики ВКП(б) ставало важче. Втрапити ж до лещат НКВС у таких умовах було нескладно, тому А.А. Небій у допиті від 13 травня 1937 р. таки зізнається у "...нездорових настроях, особливо у питанні про ставлення партії до наукових працівників" [3, арк. 12] і, як наслідок, про вступ до ймовірно неіснуючої, окрім вигадок співробітників НКВС, "контрреволюційної право-лівацької організації", яку очолював уже згаданий О.П. Дзеніс. Решта ж допитів були схожими і мали лише вкотре засвідчити правдивість звинувачення. А.А. Небій розповідав і про діяльність цієї організації в Москві та її керівника; інших членів цієї організації; директора Інституту радянського будівництва і права Є.Б. Пашуканіса; розповсюдження ідей організації в Україні, що мала метою поліпшення умов й оплати праці робітників тощо [3, арк. 21–27]. Допитані у справі

А.А. Небія особи також "підтвердили" його участь у т. зв. контрреволюційній організації. А.Х. Сараджев, наприклад, повідомив, що із середини 1935 р. А.А. Небій як заступник редактора журналу "Під марксо-ленінським прапором" створював кадри організації докола журналу та вербував нових членів [3, арк. 54]. Про його звільнення з посади заступника редактора журналу "Під марксо-ленінським прапором" у 1936 р. як "неблагонадійного" повідомив і тодішній директор Інституту економіки О.М. Асаткін [5, с. 16]. Тож для слідства отриманих відомостей було достатньо.

Справа А.А. Небія з обвинувальним висновком за статтями 54-8 та 54-11 КК УРСР, затвердженим заступником наркома НКВС, комісаром держбезпеки 3-го рангу А. Івановим від 2 липня 1937 р. та заступником прокурора СРСР М. Рагінським від 13 липня 1937 р., була передана до Військової колегії Верховного Суду СРСР [3, арк. 1–4]. Радянська система правосуддя діяла швидко. 14 липня був готовий протокол підготовчого засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР, яка погодилася з обвинувальним висновком і призначила розглянути справу в закритому судовому засіданні, без участі обвинувачення і захисту, і без виклику свідків, із застосуванням постанови ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. Підсудному не залишалось нічого іншого як розписатися в отриманні копії протоколу і наступного дня, 15 липня 1937 р., на закритому судовому засіданні визнати себе винним. Вирок "трійки" був очевидним – А. А. Небія було звинувачено в підготовці терористичних актів проти керівників ВКП(б) і радянського уряду, у використанні для цього посади наукового співробітника Інституту економіки АН УРСР, веденні анти-радянської терористичної пропаганди, у вербуванні нових членів організації і їхню "обробку" в контрреволюційному дусі тощо. На основі "...викладеного і керуючись статтями 296 і 297 КПК УРСР Військова колегія Верховного Суду СРСР засудила Небія Анса Андрійовича до вищої міри покарання – розстрілу, з конфіскацією всього особисто йому належного майна.

Вирок остаточний, оскарженню не підлягає і в силу постанови ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. підлягає негайному виконанню" [3, арк. 8–8 зв.].

З останнім справді не барилися. Того ж дня в Києві А.А. Небія було розстріляно. Про це свідчить окремо видана довідка, що міститься у справі [3, арк. 9]. Місцем захоронення, очевидно, став Биківнянський ліс, куди звозили розстріляних у внутрішній тюрмі НКВС у Києві.

Загалом, як зауважує у своїй статті Л. Шевченко, лише одиницям науковців вдалося вижити. Після понев'янь, таборів вони дали правдиві свідчення про механізм досудового слідства та судового розгляду під час "великого терору" [6, с. 172].

Із хрущовською відлигою 1954 р. і ймовірністю реабілітації раніше засуджених, у 1955 р. до Верховного суду СРСР звернулися дружина та донька А.А. Небія, Аліна Микитівна та Людмила Ансівна Небій. Із листів доньки до відповідних органів, зокрема до військового прокурора СРСР, ми дізнаємося про поневіряння родини, пов'язані з арештом батька. У листопаді того ж 1937 р. була арештована мати, Небій Аліна Микитівна, Людмилу було відправлено до дитячого будинку в Саратові, а в їхню кімнату в комунальній квартирі вселилися родина співробітника НКВС. Матір, як "члена сім'ї зрадника Батьківщини" було засуджено до 8 років заслання у виправно-трудових таборах. Навіть після відбуття терміну покарання жінка не мала змоги повернутися до Москви і продовжувала як вільнонаймана працювати в Магадані. Тож донька вимагала в листі реабілітації і для матері, яка на відміну від свого чоловіка категорично заперечувала будь-які звинувачення під час слідства. Свого батька Л.А. Небій характеризувала як "чесну людину і відданого справі партії

комуніста", який боровся із ворогами революції і "самовіддано працював під керівництвом Дзержинського у лавах НК та ОДПУ" [3, арк. 2].

Розглянувши матеріали попередньої справи, Верховний суд СРСР постановив – вирок Військової колегії Верховного суду СРСР від 15 липня 1937 р. щодо А.А. Небія скасувати і справу проти нього у кримінальному порядку провадження припинити за відсутністю складу злочину [3, арк. 27–29]. Однак навіть тоді родині не повідомили всіх обставини смерті А.А. Небія, вказавши лише, що він помер 2 грудня 1938 р., відбуваючи покарання. Урешті, 24 травня 1990 р. А.А. Небія було остаточно реабілітовано (посмертно) і Постановою президії контрольно-ревізійної комісії Київської міської організації Компартії України відновлено серед членів. У документі також йшлося, що рішення про реабілітацію А.А. Небія надіслати для "ознайомлення комуністів парторганізації Інституту економіки АН УРСР і для Центрального партійного архіву Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та до КДБ УРСР" [3, арк. 86]. Це був заключний аркуш у справі А.А. Небія.

Через півтора роки не стало СРСР, пішли в небуття і його організаційні структури, натомість відкрили свої двері закриті колись для дослідницького ока спецслужби бібліотек та архівів. Не став винятком у процесі демократизації та відкритості суспільства і теперішній архів ГДА СБУ, опрацьовуючи фонди якого, заповнюєш очевидні прогалини, хоча б навіть півторарічної історії НАН України у другій половині 1930-х рр., свідченням якої є діяльність у структурах її минулого А.А. Небія. Дослідження життя та творчості вченого лише сприятиме об'єктивному висвітленню вітчизняної історії.

R. Martseniuk, PhD in History, post-doctoral fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Список використаних джерел:

1. Шліхтер О.Г. ВУАМЛІН та його завдання / О.Г. Шліхтер // Більшовик України. – 1931. – № 21–22. – С. 61–70.
2. Архівні фонди установ Національної академії наук України: путівник / авт.-упоряд. Л.М. Яременко, О.В. Березовська, О.В. Січова. – К., 2008. – 448 с.
3. Галузевий державний архів, ф. 6 "Фонд припинених кримінальних справ", спр. № 32420-фп "Слідча справа № 123 контрреволюційної "право-лівацької" терористичної організації на Україні за звинуваченням Небія Анса Андрійовича".
4. Інститут історії України Національної академії наук України. Документи і матеріали. 1936–1991: у 2 кн. – Кн. 1: 1936–1947 / відп. ред. В.А. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 630 с.
5. Шевчук С. Становлення академічної школи української суспільної географії (1918–1964 рр.) / С. Шевчук // Історія української географії. – 2015. – Вип. 31. – С. 12–23.
6. Шевченко Л. Справа "Контрреволюційної троцькістської терористичної організації на Україні" (1937–1938 рр.) / Л. Шевченко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (зб. наук. ст.). – 2008. – № 35. – С. 167–173.

References:

1. SHLIKHTER, O.H. (1931) VUAMLIN ta yoho zavdannia. *Bilshovyk Ukrainy*, 21–22, p. 61–70.
2. YAREMENKO, L.M., BEREZOVSKA, O.V., SICHOVA, O.V. (ed.) (2008) *Arkhivni fondy ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Putivnyk*. Kyiv: s.n.
3. Haluzevyi Derzhavnyi Arkhiv Sluzhby Bezpeky Ukrainy, f. 6 "Fond prypynenykh kryminalnykh sprav", spr. № 32420-fp "Slidcha sprava № 123 kontrrevoliutsiinoi "pravo-livatskoi" terorystychnoi orhanizatsii na Ukraini za zvyynuvachenniam Nebija Ansa Andriiovycha", 126 ark.
4. SMOLII, V.A. (ed.) (2011) *Instytut istorii Ukrainy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Dokumenty i materialy. 1936–1991*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, vol. 1.
5. SHEVCHUK, S. (2015) Stanovlennia akademichnoi shkoly ukrainskoi suspilnoi heohrafi (1918–1964 rr.). *Istoria ukrainskoi heohrafi*, vol. 31, p. 12–23.
6. SHEVCHENKO, L. (2008) Sprava "Kontrevoliutsiinoi trotskistskoi terorystychnoi orhanizatsii na Ukraini" (1937–1938 rr.). *Istoria Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty (zbirnyk naukovykh statei)*, vol. 35, p. 167–173.

Надійшла до редколегії 29.11.17

AN UNKNOWN LATVIAN TRAIL IN THE REPRESSED UKRAINIAN ACADEMIC HISTORY: A.A. NEBII (1899–1937)

In the article, based on the materials of the Branch State Archive of the SSU, the author analyzes the life and creative path of the senior scientist of the Institute of Economics of the Academy of Sciences of the USSR, the Latvian Ans (Hans) Nebii (1899–1937). The materials of the archives, as well as the person of the research, were first introduced into scientific circulation. This will not only allow supplementing the biographical component of academic science in Ukraine, but it also confirms the breadth of the repression of the Soviet totalitarian system.

Key words: A. A. Nebii, Institute of Red Professors, VUAMLIN, Institute of Economics of the Academy of Sciences of the USSR, repression.

УДК 94 (477) (092) "1888/1941" Старицька-Черняхівська Людмила

Л. Могильний, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.135.4.06>

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ

Проаналізовано життєвий шлях і суспільно-політичну позицію відомої української письменниці та громадської діячки Людмили Старицької-Черняхівської. Досліджено причини і напрями її активної культурно-освітньої та суспільно-політичної діяльності з кінця XIX ст. до її арешту у зв'язку із судовим процесом "Спілки визволення України", що стосуються свідомих виявів національної позиції в різноманітних життєвих ситуаціях. Л. Старицька-Черняхівська з юного віку приєдналася до громадського руху. Вона стала активним учасником різноманітних культурницьких і громадських об'єднань, які своєю діяльністю сприяли відстоюванню українських національних інтересів у сфері освіти, культури, видавництва газет, журналів, книг, ознайомленню громадськості з найновішими творами українських літераторів. Під час Першої світової війни Л. Старицька-Черняхівська допомагала українцям як медсестра в госпіталі, посланець від українців Наддніпрянщини до висланих до Сибіру галичан, активно брала участь у створенні притулків для біженців тощо. Встановлено, що саме в цей час завершилося формування її світоглядних переконань та національних ідеалів, яким вона не зрадила до кінця свого життя.

Розглянуто громадсько-політичну й окремі культурно-освітні напрями діяльності Л. Старицької-Черняхівської, висвітлено її роботу в 1920-х рр., розкрито проведення слідства, засудження та її подальшу долю. Діяльність Людмили Старицької-Черняхівської стала одним із виявів політичної недосвідченості та невпевненості тогочасного українського політикуму й інтелігенції в послідовному відстоюванні українських інтересів.

Ключові слова: Старицька-Черняхівська Людмила, ТУП, Українська Центральна Рада, Братство української державності, Спілка визволення України.

XIX ст. подарувало Україні чимало представників творчої інтелігенції, які активно залучилися до національно-визвольного і культурно-освітнього руху. Діяльність українців у другій половині XIX – першій половині

XX ст. є однією із найяскравіших сторінок історії України. Серед плеяди активних діячів українського руху варто відзначити Людмилу Старицьку-Черняхівську з відомої родини Старицьких. Дослідження її внеску в